

KERESZTES CSABA

főlevéltáros

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

e-mail: keresztes.cs@freemail.hu

A KÉTÉVES LEVÉLTÁROSKÉPZÉS MEGSZERVEZÉSE 1958–1960 KÖZÖTT

A megnövekedett levéltári és iratkezelési feladatok miatt a felsőfokú levéltárosoktatásra égető szükség mutatkozott a 20. század második felében. Az első kezdeményezést követően, az 1950 és 1955 között működő egyetemi levéltárosképzés megszűnése után, a levéltári területet irányító minisztérium által szervezett kétéves tanfolyam a hiányt csak részben pótolta be, a kidolgozatlanság és a számonkérés hiányai miatt csak részsikernek értékelhetjük. Értékének tekinthető, hogy célirányos tudásanyagot igyekezett átadni, olyan résztvevőknek, akik eleve levéltárban dolgoztak, így nem „elit” történelemszempontú képzésnek tekintették a képzést. A tanfolyam hibáinak kijavítása az időközben újra megindult egyetemi levéltárszak miatt elmaradt.

Kulcsszavak: levéltár, levéltáros, tanfolyam

THE ORGANISATION OF A TWO-YEAR ARCHIVES TRAINING COURSE BETWEEN 1958 AND 1960. Due to increased archival and records management tasks, there was an urgent need for higher education in archival education in the second half of the 20th century. After the first initiative, after the end of university archival training between 1950 and 1955, a two-year course organized by the Ministry of Cultural Affairs only partially filled the gap, and due to its lack of elaboration and accountability, it can only be considered a partial success. Its value can be seen in the fact that it tried to pass on targeted knowledge to participants who had already worked in an archive, so the training was not considered an “elite” course of history. Correction of the errors in the course was delayed due to the reopening of the higher education of archivists.

Keywords: archival, archivist, course

A levéltári munkához szükséges szakmai tudás szervezett oktatása hosszú időn keresztül elmaradást mutatott, még az adott kor követelményrendszeréhez képest is. A levéltári mesterség mindennemű fogását az 1949-ig a levéltári munka során lehetett megszerezni.

A szakmai oktatás hiányosságain az 1940-es évek végén végrehajtott levéltári strukturális reformok, valamint a levéltárakba érkező nagy mennyiségű – többnyire újkori –

Beérkezett: 2022. 02. 15.

Közlésre elfogadva: 2022. 04. 15.

Copyright GERUNDIUM

iratanyag kezeléséhez szükséges ismeretek sürgető kényszere hozott enyhülést. A levéltári szakemberek képzése 1949-ben nyert felsőfokú formát: a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen hallgató történelem szakos tanárjelöltek jelentkezhettek a harmadévtől kezdve a szakra, akik egyrészt már alapvizsgával rendelkeztek, másrészt a másik szakjukat elhagyták az új képzés kedvéért.¹

A Léderer Emma² által szorgalmazott és elindított szak az 1955. évig fogadott hallgatókat és bocsátott ki okleveles levéltárosokat, amikor is a szakot megszüntették. (Megjegyzendő: a levéltár szakon végzetek jelentős része nem helyezkedett el levéltárban, hanem a megszerzett plusztudást a történelmi karrierhez használta fel.)

A kétéves képzés dokumentumai mellett maradt fenn Léderer Emma 1960-ban íródott, és eddig közismertté nem vált értékelése az évekkel korábban lezáródott egyetemi levéltárosképzésről. Az egyetemi oktatás elindítását Léderer az akkori levéltári reformból eredő megnövekedett levéltári feladatokkal indokolta, és a munkaerő-szükségletet csak ezúton lehetett biztosítani. (Nem mellékesen megjegyezte azt is: a levéltárosoknak el kellett sajátítaniuk a marxizmus–leninizmus alapjait, hogy a „*levéltárakban is a népi demokratikus államunkat szolgálják*”). Levonta a következtetést a szak oktatásának eredményeiről. Mivel „nem látták tisztán a maguk elé tűzött célokat”, az egyes tantárgyi anyagok túlméretezettek, mások elnagyoltak voltak. Ő maga is elismerte, hogy sok olyan személy is bekerült az oktatásba, aki nem kívánt levéltári pályán maradni, hanem csak a levéltári kutatás módszertanának elsajátítása érdekében iratkozott be a szakra. A későbbiekben már ügyeltek arra, hogy a szakma iránt elhivatott személyek kerüljenek felvételre. Léderer az 1954. évet jelölte meg, amikor mind az Országos Levéltár, mind pedig a LOK ellehetetlenítette a képzést azzal az indokkal, hogy nincs szükség egyetemi szintű levéltárosképzésre. Ezt követően a levéltárak a történelem végzettségű hallgatók közül választották ki munkatársaikat úgy – vélte Léderer –, hogy „*sem nyelvi tudás, sem a legelemibb segédtudományi ismeretek birtokában lévő hallgatók kerültek a levéltárakba*”. A feljegyzése megírásának idejében már folyó kétéves levéltárosképzést nem említette, hanem hitet tett amellett, hogy a korábbi hibákat korrigálva, helyre kell állítani a levéltárosok egyetemi szintű oktatását.³

Az újraindulásig azonban még éveket kellett várni. A jelzett 1955. évet követően a levéltárak a leendő munkatársaikat valóban kizárólag a végzett tanár szakos hallgatók közül választhatták ki, többnyire a történelem szakos hallgatók közül válogatva. Az ifjak a tudást az állandó levéltári munkagyakorlat során szerezték meg.

E nem kívánt helyzeten az intézményvezetők úgy kívántak változtatni, hogy a szakmai „kiképzés” erősítésére a megadott szakirodalom időnkénti konzultációkkal

¹ Szögi László, „A magyar levéltárosképzés ötven éve 1949–1999”, *Levéltári Szemle*, 49, 4. sz. (1999): 3–5.

² Léderer Emma (1897–1977), történelem. Történelem–latin szakos tanulmányai után gazdaságtörténetből doktorált. 1922 és 1945 között tisztviselőként, illetve a Magyar Országos Levéltárban levéltárosként dolgozott. 1946-ban az ELTE BTK Történelem Segédtudományok Tanszéke magántanárává nevezték ki, 1950-től nyilvános rendes tanár, 1952-től 17 éven át tanszékvezető egyetemi tanár.

³ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-89612-1960. (11. doboz).

ellenőriztetett tanulmányozásával, illetve legalább még egy állami levéltár munkájának néhány hónapi megismertetésével, és ezen kívül az Országos Levéltárban eltöltendő ugyancsak néhány hónapos szakmai gyakorlattal egészítették ki. Pontosabban: ez többnyire csak terv maradt, ugyanis az országos levéltári szakmai gyakorlatok elmaradoztak, a szakirodalom visszakérdezésére is csak egy konzultációs időpontot tudtak megszervezni.⁴

Nagyon gyorsan kiderült, hogy mindez nem elegendő, és szükség van egy felsőfokú jellegű levéltárosképzésre. A Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya⁵ 1958 tavaszán vette napirendre a probléma megoldását. Az akkoriban működő Levéltárak Módszertani Kollégiumának létezett egy levéltárosképzési szakbizottsága is, és e testület az 1958. május 29-i értekezletén tárgyalt a levéltárosképzés megújításáról. Ekkor a bizottság tagjai⁶ „*egyhangúlag megállapították, hogy a levéltárosképzés sürgősen és feltétlenül megoldandó feladat*”. Elsőként egy úgynevezett „alapképzés” megszervezésében állapodtak meg – hiszen külön levéltárosiskola felállítására nem voltak meg a költségvetési keretek. Mint leszögezték, ez az alapképzés két évnél nem lehet hosszabb, és az elsajátítandó anyagot gondosan úgy kívánták szelektálni, hogy a képzés ideje „*ne nyúljon el a végtelenbe*”. Ekkor nem tervezték a képzés egymást követő folyamatos indítását, hanem csak a kellő számú résztvevő szerinti szervezést állították követelménynek. A tanmenetben a nyelvi képzések (német, latin) fontosságát rögzítették. (Nem mellékes, hogy egyúttal elvetették annak lehetőségét, hogy a latin helyett valamely élő idegen nyelvet lehessen választani.) Ezen kívül a következő ismeretek tanítását vélték a leghasznosabbnak: történeti segédtudományok (oklevél- és irattan, kortan, pecséttan, genealógia, címertan, történeti földrajz, archeográfia, bibliográfia). Magyar történelem, különös tekintettel az állam- és jog-, valamint a kormányzat- és közigazgatás-történetre. Jogi, közigazgatási ismeretek, levéltár- és levéltártörténet és -igazgatás. A tananyag elsajátítását „felelősök” irányítására bízták volna. Mindezek az előzőleg felsorolt követelményeket csak alapelvnek tartották, magát a módszertant, tervezetként, a minisztérium Levéltári Osztálya elé kívánták terjeszteni.⁷

A képzés megszervezését a Levéltári Osztály vállalta magára. Az operatív szervezéssel megbízott minisztériumi előadó – már nagyon hamar, június 2-án! – javaslatot dolgozott ki az ülés határozatai alapján. A javaslat szerint a képzésben részt kellene vennie minden levéltárosgyakornoknak, valamint azoknak a kinevezett tudományos dolgozóknak, akiknek a részvételt a minisztérium előírja. A képzésben részt vehetnek

⁴ Vörös Károly, „A magyar levéltárosképzés jelenlegi rendszerének kialakítása”, *Levéltári Híradó*, 9, 3–4. sz. (1959): 159.

⁵ 1950 és 1956 között a Levéltárak Országos Központja (LOK) felügyelte a levéltári tevékenységet. 1957-től azonban e különálló szerv önállóságát megszüntették, és a minisztérium egyik szervezeti egységévé alakították. Ellenben ezt a változást el nem fogadva, a Levéltári Osztály még éveken keresztül használta a LOK megnevezést.

⁶ Ember Győző, Baracza István, Varga Endre, Sashegyi Oszkár, Szigetvári István, Iványi Emma, Szászi András, Vörös Károly.

⁷ MNL-OL-XIX-1-4-ab-3-1. tétel-125204-1958. (5. doboz).

még más – állami, párt- vagy egyházi – levéltárak dolgozói is. A javaslat a fővárost vette számításba az oktatás helyszínéeként, azonban a vidékiek fotókópiákon kapnák meg az elvégzendő és küldenék vissza az elvégzett feladatokat. Ezt egészítette volna ki a szakirodalom alapján összeállított 30–35 oldalas elméleti tananyag és egy kétórás előadás. A gyakorlati képzéshez kéthavi, személyes konzultációt terveztek. A kétéves képzés során minden szükséges alapismeretet el kellett sajátítani, melyet vizsgával kellett igazolni. Heti két nap munkaidő-kedvezmény megadását tartalmazta a javaslat, azonban ezen kívül semmiféle más „munkaidő-felszabadításban” nem részesülhettek a résztvevők. Az elsajátítandó tananyagok⁸ esetében a főhangsúlyt a nyelvi és iratolvasási ismeretek elsajátítására helyezték, melyek nélkül – idézet a javaslatból – „*az eredményes levéltári munka egyáltalán meg sem kezdhető.*”⁹

1958. június 21-én ismét összeült a Kollégium szakbizottsága, és ekkor már a minisztériumi javaslatot vitatta meg. Elfogadták, hogy a résztvevők kijelölésére a Levéltári Osztály fenntartja magának a jogot. Megállapították, hogy a képzés két év alatt összesen 1920 órában elsajátítandó ismeretanyagot öleljen fel, amelyben 320 óra gyakorlati idő (értsd: nyelvi és paleográfiai tananyag) és annak szintén 320 órányi felkészülési ideje is beleszámoltassék. Így az elméleti tárgyakra ennek alapján 1280 óra esett. Mindemellett emelni kívánták a konferenciák és a konzultációk számát, sőt, ebbe a marxizmus-leninizmus ismeretek programját is bele kellett emelni (ez végül nem valósult meg). Az értekezleten döntöttek még az oktatók személyéről is, és a tőlük elvárt anyag címről, valamint arról, hogy a képzésnek 1958 szeptemberében meg kell kezdődnie. Az értekezlet egy nagyon fontos megállapítást is tett: a képzésben való részvétel eredményének nem lehet jogi hatálya az adott személy minősítésére! A jogi hiányt észelve azt is rögzítették, hogy olyan jogszabály megalkotása kívánatos, mely az új képzés elvégzését teszi követelménnyé a levéltárak tudományos státusának betöltéséhez. (Erre a korszakban nem került sor.)¹⁰

A következő három hónap során megszilárdult a képzés terve és tanmenete.

A két év alatt a résztvevőknek el kellett sajátítaniuk a levéltári munka „megfelelő ellátásához szükséges” latin és német nyelvi ismereteket (központilag készített tanterv alapján történő szemináriumszerű nyelvtanulásként), a latin, a német és a magyar paleográfiai ismereteket (központilag irányított szemináriumszerű iratolvasás keretében). Ehhez hasonlóan „megfelelő alapképzettségre” kellett szert tenniük a történeti segédtudományokban, a levéltárban, a jogi alapismeretekben, a magyar közigazgatás- és hivaltörténetben, illetve levéltártörténeti, államigazgatási, közgazdasági és levéltárigazgatási ismeretekben. A külföldi államok levéltári szervezetét „alapvonalakban” kellett tudniuk, és a marxizmus-leninizmus „köréből” is megfelelő ismereteket kellett szerezniük. Mindezen utóbbiak esetében központilag összeállított jegyzetek, illetve programok

⁸ Lásd később!

⁹ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125204-1958. (5. doboz).

¹⁰ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125204-1958. (5. doboz).

alapján, meghatározott szakirodalom egyéni tanulmányozásával, melyet konzultációval segítettek.¹¹

A szemináriumszerű foglalkozásokat egy tapasztaltabb levéltári tudományos dolgozó vezette és irányította, a szakirodalom alapján történő tanulást és a tananyag feldolgozását központilag kiküldött körlevelekkel „irányították”. Latin és német hetente egyszeri alkalommal két órában folyt, a paleográfia oktatása az első hónapban heti két órában, később heti egy órában történt.

Az előmenetelt minden típusú képzésnél időközönkénti „konzultációval” tervezték ellenőrizni.¹²

A nyelvi és paleográfiai ismeretek elsajátítását a tudományos munkatársak számára egyébként is engedélyezhető heti 15 óra munkaidőbe kellett beilleszteni. Ezek az oktatások indultak először, a jegyzetek és programok december 1-jétől kerültek kibocsátásra.¹³

A képzés során gyakorlati oktatásban is részesítették a hallgatókat. Ez szintén „szemináriumszerű gyakorlatokat” jelentett, ahol az erre kijelölt levéltári előadók (levéltárosok) lettek az adott tantárgy egész területre kiterjedő felelősei is. Gondoltak a vidékiekre is: az egyes résztvevők munkahelyéhez közel eső levéltár fogadta őket, míg a budapestieket az Országos Levéltárba irányították. (Aki vidékiként a Budapestre utazást vállalni tudta, az kéthetente összevonva egy napot töltött az oktatással.) A résztvevők a kijelölt előadókkal egyeztették a mindkét fél számára megfelelő időpontokat. Az utazási költség a munkahelyet terhelte.¹⁴

A szemináriumszerű tantárgyak oktatása az említett konzultációs rendben folyt. Kéthetente egy előre megbeszélte napon, 8 és fél óras munkanapot számolva kellett megjelenni a kijelölt oktató levéltárosnál, akitől fordítási és iratolvasási gyakorlatokat vettek. Nyelvi szinten passzív nyelvtudásra kellett törekedni. Felmentést adhattak: amennyiben egy résztvevő jártas volt valamely tantárgyban, azt – élőszóban! – a Levéltári Osztály vezetőjével kellett közölni.

Az egységesség érdekében a követendő szempontokat és a tanmenetet az Országos Levéltár előadói állapították meg és közölték levélben a megyei intézmények oktatással megbízott munkatársaival.¹⁵

Kezdetben egyetemi végzettséghez kötötték volna a részvétel feltételét, azonban később ezt a kitételel törölték, azonban a részt venni kívánónak tudományos besorolásúnak kellett lennie. A képzés során kerültk a „hallgató” kifejezés használatát, és szigorúan a „résztvevő” kifejezést alkalmazták.

A képzésre húsz fő jelentkezett (jelölték ki), tíz-tíz budapesti és vidéki. Nyolc fő az Országos Levéltár munkatársa volt, két fő a Központi Gazdasági Levéltaré, míg a további

¹¹ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125895-1958. (5. doboz).

¹² MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125895-1958. (5. doboz).

¹³ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125895-1958. (5. doboz).

¹⁴ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125895-1958. (5. doboz).

¹⁵ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125895-1958. (5. doboz).

tíz főnek csak a lakhelyét ismerjük: két debreceni, két nyíregyházi, egy szombathelyi, két soproni, egy szentesi, egy székesfehérvári¹⁶ és egy szekszárdi illetékességű személyről van szó. Ez utóbbiak voltak a vidéki résztvevők.¹⁷ Szeptember 1-je helyett csak október 1-jével tudták megkezdeni az oktatást.

A képzés elindításának időszakában a segédanyagként alkalmazott jegyzetek elkészítéséről is döntöttek.

A tananyagok megírására neves levéltárosokat kértek fel. A kiemelten szükségesnek tartott jogi alapismeretek 50 gépelt oldal terjedelmű jegyzetének megírására dr. Bónis Györgyöt, a Budapesti 1. számú Állami Levéltár (a mai Budapest Főváros Levéltára) munkatársát kérték fel. Ezen kívül tőle egy program kidolgozását is kérték, a „*népi demokratikus államigazgatás szervezetét*” leíró egyetemi tankönyv anyagához. Borsa Ivánt kérték fel a történeti segéd tudományok szintén 50 gépelt oldal terjedelmű jegyzetének elkészítésére, megfelelő utalásokkal a vonatkozó szakirodalomra. Varga Endrének 50–70 gépelt oldalon kellett jegyzetet összeállítania a magyar jogszolgáltatási szervezet történetéről. Ember Győző a levéltárban jegyzetének elkészítését kapta feladatul, az irodalom teljes bibliográfiájával és programjával együtt. Szintén őt kérték fel a levéltártörténeti jegyzet megírására is. Soós Imrétől 20 oldalon várták el a magyarországi egyházak szervezettörténetének felvázolását. Sashegyi Oszkár az 1867-ig működött magyar központi kormányzati szervek történeti vázlatát megírását vállalta, 100 oldalon. Az előbbi korszak folytatásának, vagyis a polgári kori központi kormányzati szervek vázlatos történetének megírására Bekény Istvánt kérték fel, szintén 100 oldal terjedelemben. Vörös Károlynak 60–70 oldalon kellett összeállítania a polgári kori közép- és alsófokú közigazgatási szervek történetét. Szigetvári Istvánnak a közigazgatási alapismeretekből kellett jegyzetet készítenie. Baraczkai István a levéltár-igazgatási alapismeretek kidolgozását kapta feladatul. Szedő Antal 30–50 gépelt oldalon a külföldi levéltári szervezetekről és levéltárügyekről vállalt jegyzetírást. Ezeket a munkákat megfelelően ütemezték, s a jegyzetkészítés folyamatának 1959. év végére kellett lezárulnia.¹⁸

A tantárgyak elvégzéséhez szükséges felkészüléshez leírásokat és bibliográfiát is kaptak a hallgatók. A jogtörténeti tansegédlet elkészültéig a budapesti egyetem jogi karán használt „Magyar állam és jogtörténet”¹⁹ hat füzetben kiadott jegyzetnek a felelős által kijelölt részeit kellett megtanulni. Az összesen 164 oldalon kijelölt részek természetesen nem adhattak folyamatos szöveget. Ezen kívül a felelős szakirodalmi művek olvasását is javasolta: két tanulmányt a Levéltári Híradóból,²⁰ és további négy kiadványt az 1930-as, 1940-es évekből. (A Levéltári Híradó cikkeinek elolvasását kiemelten fontosnak tartot-

¹⁶ Ő vállalta a kéthetenkénti Budapestre utazást.

¹⁷ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125895-1958. (5. doboz).

¹⁸ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125895-1958. (5. doboz).

¹⁹ *Magyar állam- és jogtörténet, 1958/59. tanév 1. félév*, szerk. SÁRLÓS Márton (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1958), a Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat sokszorosítása.

²⁰ A Levéltári Híradó 1951 és 1960 között volt levéltári szakfolyóirata, 1961-től a neve Levéltári Szemle.

ták, ugyanis „e – levéltári szempontból fontos – tárgyról az egyetemi jegyzet semmit sem mond.”²¹

A „Magyar népi demokrácia államigazgatása” tanulmányi program céljaként határozták meg, hogy a „levéltáros áttekintést kapjon arról az apparátusról, amelynek anyaga egyre fokozottabban kerül a gyűjtőkörébe, ezen keresztül pedig ezt az anyagot szakszerűen tudja kezelni és a kutatás rendelkezésre bocsátani”. Nem tartották fontosnak, hogy az államigazgatási jog „hatalmas” anyagát teljes egészében megtanulják a résztvevők, hanem csak az alapelveket és a vázlatos történetet kell tanulmányozniuk. Mindehhez a „Magyar államigazgatási jog alapjai” című tanácsakadémiai tankönyv Általános részének²² tanulmányozását kérték. A hallgatók számára megküldött követelményi listában meghatározták, hogy a könyv mely fejezetét kell „behatóan” és melyiket kell csak „fő vonalaiban” elsajátítani.²³

A képzés, még a teljes létszámú résztvevővel, meg is indult 1958 októberében.

A német nyelvi képzésen gyors ütemben tudtak haladni, a résztvevők többségének nyelvi tudása ezt lehetővé is tette, és általában mindenki megfelelően fel is készült azokra. Csak néhányan maradoztak el az órákról (egyikük kijelentette, hogy az ő német tudásához képest túl gyors az órák üteme). Egy korabeli német nyelvtankönyv leckéit vették át, illetve ezt követően német szövegeket fordítottak magyarra.²⁴

A magyar paleográfiai képzés is megindult 1958 októberében, és a résztvevők kezdetben itt is szépen haladtak. A 16. és 17. századi forrásokat nemcsak olvasták, de magyarították („explikálták”, ahogy Ila Bálint tananyagfelelős írta), és kommentálták is. Ila Bálint hozzátette: „Különös súly esik a darab jogi tartalmának részletes megvilágítására és ezzel kapcsolatban tipikus jelenségek, a történeti élet jellegzetes megnyilvánulásai megállapítására.” A résztvevők szorgalmáról szólva leszögezte: bár mindenki igyekszik, a legtöbbjüknél nincs meg az a tudásbéli „fundamentum”, amelyre építeni lehetne. A szükséges alapismeretek elsajátítása további jelentékeny időt igényelne.²⁵

Azt a tervet azonban, mely szerint áttérnek a latin iratolvasásra, nem lehetett teljesíteni, ugyanis a többség latin nyelvű ismeretei ehhez nem voltak elegendőek. Ezért német nyelvű iratokat válogattak ki és adtak át az Országos Levéltár fotólaboratóriumának másolásra.²⁶

Latin nyelvből a főnevek és melléknevek ragozását, valamint az igeragozás activum indicativus alakjait. Segédkönyvként a gimnáziumok I. osztálya részére kiadott latin tankönyvet használtak. A résztvevők – „bár egy-két esetben kisebb fogyatékoságok

²¹ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-87682-1959. (11. doboz).

²² *A magyar államigazgatási jog alapjai: általános rész*, szerk. MOLNÁR Tibor (Budapest: Jogi Kiadó, 1953).

²³ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-87682-1959. (11. doboz).

²⁴ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-125895-1958. (5. doboz). Az 1958. év végén, illetve az 1959. év elején a Levéltári Osztály az Országos Levéltár munkatársainak jelentése alapján értékelte az addigi munkát.

²⁵ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-87682-1959. (11. doboz).

²⁶ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-87682-1959. (11. doboz).

jelentkeztek” – általában rendszeresen készültek az órákra. A tanár egy fő esetében, középiskolai latalapjai miatt, nem látta szükségesnek a második félévi megjelenést.

A második félévben a latin és német nyelvű oktatások folytatódtak, és 1959. nyár elején értek véget. Latinból az általános gimnáziumok elsős tankönyvét vették át, melyen kívül Anonymus és Livius könyvéből olvastak fel, két órán pedig a XVIII. századból való törvénykönyvből választottak fordításra egy szöveget. Mint az oktató – Balázs Péter – jelezte, a résztvevők érdeklődése kielégítő volt, és fordítási készségük sem hagyott maga után kívánnivalót. A paleográfiai gyakorlatok előtt még további nyelvi képzést javasolt. Ez utóbbit javasolta a német nyelvet oktató Bélay Vilmos is, aki szintén „nem emelt kifogást” a résztvevők érdeklődése és előrehaladása ellen. A németórákon egyébként a német nyelvtankönyvön kívül cikkeket²⁷ is olvastak.²⁸

1959. szeptember végén újra elindult a második év az előző évi programok folytatásával: latin és német nyelvórákkal és a paleográfiai gyakorlattal. Ezekre az oktatási formákra már országos felelősöket is kijelöltek. Időközben két jegyzet jelent meg: a történeti segéd tudományoké,²⁹ valamint a jogi alapismereteké.³⁰ A segéd tudományokról szóló műbe csak a kronológiai, szfragisztikai és heraldikai alapismereti tananyagok fértek bele, és a terjedelem adta követelményeket a jegyzet szerzője nem tartotta magasnak.³¹ (Megjegyzésre érdemes, hogy a jegyzet lektorait az Országos Levéltár vezetőjén keresztül kérték fel.) A genealógiai és a paleográfiai ismeretek jegyzetének kiadását későbbre halasztották.³² Emellett használni kezdték a korábban kiadott polgári korszakról szóló közigazgatás-történeti művet is.³³ Még ebben az évben megjelent a kora újkori központi kormányzatszervek vázlatos története is.³⁴

A még meg nem jelent jegyzet kijelölt íróit sürgetni kezdték az elkészítés befejezésére.

A második év első féléve a segéd tudományok (oklevéltan, pecséttan, címertan) és a jogtörténet alapismereteinek elsajátításával folytatódott. A nyomtatásban megjelent

²⁷ Többek között az „*Eulenspiegel*” cikkeket olvasták, mely esetében vélhetően a korban kiadott satirikus magazinról lehet szó.

²⁸ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-87682-1959. (11. doboz).

²⁹ *Történeti segéd tudományi alapismeretek I.*, összeáll. BORSA Iván (Budapest: Levéltárak Országos Központja, 1959). Kézirat. https://library.hungaricana.hu/en/view/LeveltariKorpusz_LevSzakTovk_Felfokok/?pg=0&layout=s Hozzáférés: 2022. 02. 27.

³⁰ *A magyar feudális és burzsoá magánjog és büntetőjog elemei*, Összeáll. BÓNIS György (Budapest: Levéltárak Országos Központja, 1959) Kézirat. https://library.hungaricana.hu/en/view/LeveltariKorpusz_LevSzakTovk_Felfokok_12/?pg=0&layout=s Hozzáférés: 2022. 02. 27.

³¹ „A levéltárosképzés két esztendejének tanulságai”, *Levéltári Szemle*, 11, 2. sz. (1961): 74.

³² MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-87049-1959. (11. doboz).

³³ *A polgári kori magyar törvényhatósági közigazgatás*, összeáll. VÖRÖS Károly (Budapest, 1956). Kéziratként kiadja: (Budapest: Levéltárak Országos Központja, 1959).

³⁴ SZÜCS Jenő és MAKSAY Ferenc, FELHŐ Ibolya, NAGY István, SASHEGYI Oszkár, TRÓCSÁNYI Zsolt, *A magyarországi és erdélyi központi kormányzatszervek szervezetének és működésének története (1526–1967). Vázlat*. Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya (Budapest: Levéltárak Országos Központja, 1959). Kézirat gyanánt. (Elérhető: https://library.hungaricana.hu/en/view/LeveltariKorpusz_LevSzakTovk_Felfokok_07/?pg=0&layout=s Hozzáférés: 2022. 02. 27.

jegyzetek – ahogy akkor mondták – „visszakérdezése” szintén év eleji feladat lett. A két oktató az elkészült jegyzetek alapján 3-3 alkalommal tartott konzultációt: kettőt-kettőt a budapesti hallgatóknak, és egyet-egyet az erre az alkalomra egy egész napra beutazó vidékieknek. Ezekre az alkalmakra a jegyzetek előre, oldalszámok szerint levélben közölt fejezeteit kellett megtanulni.³⁵ Egy ilyen konzultációról írásos beszámolót is ismerünk. Bónis György 1959. november 26-án tartotta meg a saját jegyzetének aktuális részének konzultációját. Mint lejegyezte, többen hiányoztak, a megjelentekkel akkurátusan átvették a megadott fejezetek tartalmát, a felmerülő kérdéseket megbeszélték, sőt, „*ezzel kapcsolatban számos problémát vitattunk meg*” – mint írta. A résztvevők láthatóan tanulmányozták az anyagot, és számos gyakorlati kérdést vetettek fel.³⁶

A harmadik budapesti konzultáció végül elmaradt, és a résztvevők munkahelyi vezetőinek kötelessége lett az anyag megbeszélése. 1960 januárjában a két megjelent jegyzetből vizsga jellegű beszámolón kellett számot adni.³⁷

1960. január 20-án és 21-én Borsa Iván számoltatta be a budapesti és a vidéki résztvevőket a segédtudományi ismeretekből. A beszámolók oly módon zajlottak le, hogy

„a négy tantárgy anyagán végig szaladtunk. Kérdéseket tettem fel s a jelentkezők egyikét válaszádra felszólítottam. Ha válasza nem volt kielégítő, valamelyik másik jelentkezővel helyesbítettem vagy egészítettem ki. A beszámoló alkalmával egy résztvevő részére több alkalom nyílt arra, hogy a felkészültségének tanúbizonyságát adja” – rögzítette Borsa.

Ezen kívül minden „vizsgálót” név szerint jellemezte a felkészültsége szerint. (Megjegyzendő: a vidékieket a kronológiából felkészületlenebbnek tartotta, amelynek okát az oklevéltani naptár³⁸ hiányában vélte megtalálni.)³⁹

Bónis György az ugyanazon napokon tartott jogtörténeti ismeretek beszámoltatásakor személy szerint senkit sem jellemezett részletesebben, azonban három személy felkészültségét kiemelte. Ő három-három összefoglaló kérdést diktált fel, ezután jelentkezés alapján beszéltek meg a kérdéseket. Ennek során, mint Bónis írta, a „*felszólalót a többiek megbírálták és kiegészítették, gyakran élénk vitára került sor, s az anyag ismeretéről is meggyőződhettem*”. Összefoglalva az volt a benyomása, hogy minden résztvevő tanulmányozta a jegyzetet, s ezért egyenkénti osztályozás esetén sem bukott volna meg senki.⁴⁰

³⁵ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-89612-1959. (11. doboz). Az említett genealógiai és paleográfiai jegyzetek elkészítését egyrészt más szerzővel közösen, valamint egy hasonló tárgyú könyv megjelenése után tervezték (ez utóbbi mű a következő volt: MEZEY László, *Paleográfia* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1959), a Felsőoktatási Jegyzetellátó sokszorosítósa.

³⁶ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-90121-1959. (11. doboz). Egy főt felkészüléséért név szerint megdicsért.

³⁷ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-90187-1959. (11. doboz).

³⁸ SZENTPÉTERY Imre, *Oklevéltani naptár* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1912).

³⁹ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-87277-1960. (17. doboz).

⁴⁰ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-87267-1960. (17. doboz).

A tanfolyam befejezéséről még tizenkilenc fő kapott értesítést, beleértve azt, hogy a záró konzultációra mikor kerül sor. A két csoportnak és két külön napon tartott konzultáción paleográfiából, valamint az „*eddig levéltári munka és a képzés alapján*” a gyakorlati és elméleti ismeretekről szerzett jártasságból kellett számot adni.⁴¹

1960 nyár elején véget ért a kétéves tanfolyam. Közben a résztvevők személyében változás történt: menet közben ketten kiváltak a levéltári szolgálatból. Helyükre azonban másokat delegáltak, azonban így sem mindenki fejezte be a tanfolyamot. Összesen tizenöt főről van tudomásunk, aki teljes egészében befejezte a képzést. Számukra minisztériumi fejléces papíron igazolást adtak ki arról, hogy az „*1958–1960 években szervezett 2 éves levéltárosképző tanfolyamot elvégezte*”. Emellett az oktatóknak pedig elismerését és köszönetét fejezte ki a Levéltári osztály, és emellett kívánatosnak tartották, hogy „néhányuk” jutalomban részesüljön.⁴² (Ez utóbbi kívánalom abból a szempontból is érdekes, hogy maga a Levéltári Osztály bírálta el a hozzá érkező jutalmazási kérdéseket. Ráadásul tudjuk, hogy a tanfolyam egyik oktatója 1960 júliusában „ruhanemű vásárlása” miatt fizetési előlegkérelemmel fordult a Levéltári osztályhoz, melyet engedélyeztek.)⁴³

A tanfolyam befejeződésével egy időben a Levéltári Osztály Molnár János⁴⁴ miniszterhelyettes számára értékelte az elvégzett tanfolyamot. Mivel – mint írták – a Magyarországon leginkább szükséges egyetemi „levéltárosképzésről beszélni 1958 előtt nem lehet”, mely erős leszólása az 1950 és 1955 közötti egyetemi oktatásnak. E „pár éven át” folyt levéltárosképzést ráadásul alapvetően hibásnak minősítették, ugyanis a hallgatókat csak kutatásra nevelte. Ezért kellett egy olyan kétéves tanfolyamot megszervezni, amelyik a gyakorlati munkát az elméleti képzéssel kötötte össze. A résztvevők – mely tizennyolc személyt a feljegyzés nevesítette is! – e képzés során szerezték meg a munkájukhoz szükséges ismereteket.⁴⁵

1960. június elején az oktatók még felszólítást kaptak, hogy a vállalt jegyzeteket december 31-ig készítsék el.⁴⁶ Ennek azonban kevés eredménye lett: 1961-ben csak egy jegyzet jelent meg,⁴⁷ illetve két évvel később még egy.⁴⁸

⁴¹ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-88383-1960. (18. doboz).

⁴² MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-88578-1960. (18. doboz) és MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-88579-1960. (18. doboz).

⁴³ MNL-OL-XIX-I-4-ab-1/B. tétel-88652-1960. (15. doboz).

⁴⁴ Molnár János (1927–1990), történész. 1959 és 1970 között művelődésügyi miniszterhelyettes.

⁴⁵ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-88587657-1960. (17. doboz). A miniszterhelyetttel tudatták a még kiadandó jegyzetek címeit.

⁴⁶ MNL-OL-XIX-I-4-ab-3-1. tétel-88402-1960. (18. doboz).

⁴⁷ *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, szerk. VARGA Endre (Budapest: Levéltárak Országos Központja, 1961).

⁴⁸ *Történeti segéd tudományi alapismeretek II.*, összeáll.: BORSA Iván és BOTTLO Béla és ILA Bálint (Budapest: Levéltárak Országos Központja, 1963).

Kiemelendő, hogy az ebben az időszakban kidolgozott jegyzeteket még az 1980-as években is használták. Viszont amely (tan)tárgyak jegyzetének kidolgozása elmaradt, azt később sem pótolták.⁴⁹

A képzési rendszer kidolgozója egy évvel később azt vallotta, hogy „*minden zökkenő, határidők eltolódásai ellenére is végeredményben*” és „*jelenlegi helyzetünkben*” helyesnek és alkalmasnak bizonyult. Mindehhez hozzátette: akár részben vagy egészben visszatér a levéltárosképzés az egyetemre, akár nem, a „*klasszikus levéltári tudományokban elméletileg bármilyen jól kiképzett szakember sem nélkülözheti a gyakorló levéltáros számára szükséges gyakorlati – technikai – adminisztratív ismereteket.*”⁵⁰

A kétéves képzés eredményeit a már Levéltári Szemlének átkeresztelt folyóirat 1962. évi 2. számának hasábjain vitatták meg. A négy oktató és a három résztvevő által tett javaslatokat akkoriban inkább már az újraindult egyetemi levéltárosképzésben hasznosíthatók volna eredményesen, számunkra inkább az elmondottakból a kétéves képzésre leszűrhető következtetések az érdekesek.⁵¹

Borsa Iván a képzés tervét „minimálisnak” értékelte, melyhez szomorúan hozzátette: az átlagosan elért eredmény még ezt az igényt sem tudta kielégíteni. A résztvevők „több-kevesebb” energiát fordítottak a jegyzetek tanulására, azonban az eltelt hónapok alatt már a megszerzett tudás is megkopott. A többi oktatónak (Sashegyi Oszkár, Ila Bálint, Bónis György) nem volt ennyire rossz a véleménye. Sem a tanfolyamot nem minősítették eredménytelennek, sem pedig a résztvevők felkészültségét nem tartották katasztrófálisan rossznak. Ők is elismerték azonban, hogy egyrészt a nyelvi előképzettség hiányától kezdve egészen a munkahelyi leterheltségig bezárólag sok minden a kívánt színvonal elérése ellen hatott. Kiemelték, hogy a 20. századi iratokkal dolgozó levéltárosoknak nehezebb volt előrehaladnia a régebbi korokhoz szükséges tudásanyagban. A résztvevők túlnyomó többségénél nemcsak a paleográfiai alapok hiányoztak, hanem a feudális kor hivatalainak, közigazgatásának és bírászkodásának történeti ismeretei is. Az időhiányt is hátráltató tényezőnek minősítették. Az alacsony alapképzettség miatti lassabb haladás okán a teljes körű gyakorlásra nem maradt idő. Mint Ila Bálint leszögezte: a valóban nehezebben olvasható szövegekre rá sem térhettek, és ez igaz volt a magyar nyelvű iratokra. Ennek ellenére az eredményekkel meg volt elégedve. Bónis György az osztályozás hiányát emelte ki, illetve azt, hogy minden résztvevő ugyanolyan tartalmú igazolást kapott a tanfolyam elvégzéséről. A jó képességű résztvevőket ki kellett volna emelni, sőt, a tanfolyam elvégzésének kihatással kellett volna lennie a kinevezésre, besorolásra. Ezért tartotta az amúgy helyes elgondolású tanfolyam megvalósítását rendkívül fogyatékosnak.⁵²

⁴⁹ KÁLLAY István, „A levéltárosképzésről”, *Levéltári Szemle*, 36, 2. sz. (1986): 4.

⁵⁰ VÖRÖS Károly, „A magyar levéltárosképzés jelenlegi rendszerének kialakítása”, *Levéltári Híradó*, 9, 3–4. sz. (1959): 159.

⁵¹ „A levéltárosképzés két esztendejének tanulságai”, *Levéltári Szemle*, 11, 2. sz. (1961): 74–96.

⁵² Uo., 86–87.

A résztvevők véleménye némileg különbözött az oktatókétól. A tanfolyamra kijelöltek előképzettsége vegyes volt, sokan eleve nem rendelkeztek idegen nyelvi alapokkal, és ezen az egyéves nyelvi előkészítő időszak sem tudott érdemben segíteni. Nem segítette elő a tanfolyam színvonalának emelését, hogy a résztvevők a napi munkájuk mellett tanultak, s nem egyetemistaként készültek, teljes idejükben, az órákra. Összefoglalva: a követelményeket ők is minimálisnak tekintették, amit teljesíteni lehetett, azonban a hiányosságok miatt felemásnak értékelték a tanfolyamot. Ez utóbbi alatt azt értették, hogy az újkori irattanból nem kaptak ismereteket, a szocialista kor iratkezeléséből sem oktatták ki őket. Megjegyzésre érdemes: ketten is hozzátették: ideológiai részt sem tartalmazott a tanfolyam tematikája.⁵³

A Levéltári Szemle hasábjain a jövőre, a további oktatási formákra – így az egyetemi levéltárosképzésre is – megalapozott javaslatokat fogalmaztak meg. Emelni kell a latin nyelvi órák számát, az újkori irattan tananyagát is ki kell dolgozni, valamint a gazdasági szervek (vállalatok) iratai sajátos ismeretére is ki kell képezni a fiatalokat. Mindezek mellett a specializáció helyes iránya mellett egy levéltárosnak minden referencia és minél több korszak iratanyagával is tisztában kell lennie.⁵⁴

Mivel hamarosan – a tanfolyam lezárulta után röviddel – újraindult az egyetemi levéltárosképzés, a Levéltári Szemle hasábjain megfogalmazott kívánságok és javaslatok teljesülésére jó alkalom kínálkozott, immár egy felsőfokú oktatási forma tananyagában. Ennek pontos elemzése azonban már egy másik tanulmány tárgya lehetne.

Az egyetemi képzés újraindítása ellenére a szakmát nem hagyta nyugodni a szoros értelemben vett szakképzés megoldatlansága. 1961-ben és 1962-ben cikkekben folytattak le polémiát arról, hogy a levéltárak „középkádereinek” képzése milyen formában és milyen elvek szerint történjék.⁵⁵

⁵³ Uo., 88–93. Ideológiai oktatást 1960-ban indított a Levéltári Osztály.

⁵⁴ Uo., 74–96.

⁵⁵ OLVAI Ferenc, „Levéltári középkáderek képzése”, *Levéltári Szemle*, 11, 2. sz. (1961): 3–11. Valamint GYIMESI Sándor, „A levéltári középkáderek képzésének kérdéséhez”, *Levéltári Szemle*, 12, 2. sz. (1962): 25–27.